

ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

УДК 346.2

ПРАВОВА ПРИРОДА І СКЛАД ВНУТРІШНЬОКООПЕРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Вадим КОБЕРЗНЕВ,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету

SUMMARY

In the article examines the legal nature, features and structure snooty relations.

The author proved that internally cooperative relationships consist of two separate groups of relations. The first group of relations is cooperative internal relations within the cooperative organizations between structural and separate subdivisions cooperative organizations, on the one hand, and the cooperative organization on the other, which perform the negotiation and security functions; the second group snooty internally cooperative relationships Clearinghouse relationships that pertain to a specific group of legal relations regulated by the norms of cooperative legislation of Ukraine.

In the process of implementing these groups of relations in their organic combination is the internal coordinate and ensure the production activities of the cooperative organization as a business entity.

Key words: cooperative organization, cooperative on-farm relationships, internally cooperative relationships.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено правову природу, особливості, склад та функції внутрішньокооперативних відносин.

Автором статті доведено, що внутрішньокооперативні відносини складаються з двох окремих груп відносин. Першу групу відносин складають кооперативні внутрішньогосподарські відносини, що виникають всередині кооперативної організації між структурними та відокремленими підрозділами кооперативної організації, з одного боку, і самою кооперативною організацією, з іншого боку, які виконують узгоджувальну і забезпечувальну функції; другу групу внутрішньокооперативних відносин складають внутрішньокооперативні інформаційно-координаційні відносини, які належать до специфічної групи правовідносин, врегульованих нормами кооперативного законодавства України.

В процесі реалізації цих груп відносин в їх органічному поєднанні здійснюються внутрішня координація і забезпечення виробничої діяльності кооперативної організації як суб'єкта господарювання.

Ключові слова: кооперативна організація, кооперативні внутрішньогосподарські відносини, внутрішньокооперативні відносини.

Постановка проблеми. Дослідження правової природи внутрішньокооперативних відносин та їх складу має суттєве значення під час розробки теорії господарсько-правового забезпечення кооперації в Україні, при цьому забезпечує можливість сформулювати пропозиції, спрямовані на покращення діяльності кооперативних організацій в сучасних умовах господарювання.

Отже, **метою статті** є визначення поняття, дослідження правової природи внутрішньокооперативних відносин та їх складу, а також функцій, що вони виконують у процесі господарської діяльності кооперативних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з частиною сьомою статті 3 Господарського кодексу України (далі – ГК України) внутрішньогосподарськими відносинами є відносини, що складаються між підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами [1].

Слід зазначити, що комплексне дослідження внутрішньогосподарських відносин у науці господарського права досі не проводилося, у той же час представники цивільної правової науки факт існування таких відносин взагалі заперечують.

Відповідно до статті 64 ГК України підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро тощо), а також функціональних структурних підрозділів апарату управління

(управління, відділів, бюро, служб тощо). Функції, права та обов'язки структурних підрозділів підприємства визначаються положеннями про них, які затверджуються в порядку, передбаченому статутом підприємства або іншими установчими документами. Крім структурних підрозділів, підприємство має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи (далі – відокремлені підрозділи), які не мають статусу юридичної особи і діють на основі положення про них, затвердженого підприємством.

Таким чином, існування внутрішньогосподарських відносин закріплено в ГК України, а тому є законодавчо визнаним.

Регулювання усього спектру внутрішньогосподарських відносин законодавець делегував самим суб'єктам господарювання. На практиці внутрішньогосподарські відносини регулюються внутрішніми (локальними) правовими актами суб'єктів господарювання шляхом видання компетентними органами управління цих суб'єктів відповідних наказів, розпоряджень або затвердження положень, які є обов'язковими для виконання усіма структурними і відокремленими підрозділами суб'єкта господарювання.

Завдяки положенням статті 23 Закону України «Про кооперацію» кооператив також має право відкривати свої філії, відділення, представництва без створення юридичної особи [2].

Таким чином, кооператив як специфічний суб'єкт господарювання може мати складну організаційну структуру, яка передбачає наявність в складі кооперативу виробничих

і функціональних структурних підрозділів, а також територіально відокремлених філій, відділень та представництв, що не мають статусу юридичної особи.

В процесі здійснення кооперативом господарської діяльності між його структурними та відокремленими підрозділами, а також між цими підрозділами і самим кооперативом як самостійним суб'єктом господарювання виникають правовідносини, які в сукупності і складають систему кооперативних внутрішньогосподарських відносин.

Кооперативні внутрішньогосподарські відносини слід вважати різновидом внутрішньогосподарських відносин, що виникають всередині кооперативної організації.

За своєю правовою природою і характером взаємодії кооперативні внутрішньогосподарські відносини не є однорідними, що обумовлено відмінністю функцій, які виконують структурні та відокремлені підрозділи кооперативу в процесі досягнення кооперативної організації господарської мети.

Якщо діяльність виробничих підрозділів кооперативів спрямована на безпосереднє виробництво продукції народного споживання, виконання робіт або надання послуг, то відносини, що виникають у процесі цієї діяльності між виробничими структурними підрозділами кооперативу, мають переважно узгоджувальний характер.

У той же час діяльність функціональних структурних підрозділів (відділ кадрів, відділ бухгалтерського обліку, планово-економічний відділ, відділ маркетингу тощо) кооперативу безпосередньо не пов'язана з виробництвом, а має здебільшого забезпечувальний характер, оскільки спрямована на забезпечення діяльності виробничих структурних підрозділів кооперативу.

За таких обставин можна стверджувати, що кооперативні внутрішньогосподарські відносини виконують в кооперативі узгоджувальну і забезпечувальну функції.

Аналізуючи особливості внутрішньогосподарських відносин, які розкриваються в літературі з господарського права [3, с. 14; 4, с. 9, 10; 5, с. 14, 15], можна виділити такі загальні ознаки:

1) внутрішньогосподарські відносини виникають у відносинах між суб'єктами внутрішньогосподарських відносин і регулюються локальними актами суб'єкта господарювання;

2) внутрішньогосподарські відносини мають комбінований характер, оскільки існують на горизонтальному (відносини, що виникають між структурними підрозділами суб'єкта господарювання) та вертикальному рівнях (відносини, що виникають між структурним підрозділом і самим суб'єктом господарювання);

3) внутрішньогосподарські відносини безпосередньо спрямовані на забезпечення здійснення суб'єктом господарювання своєї господарської діяльності.

На нашу думку, всі наведені вище узагальнюючі ознаки характерні і для кооперативних внутрішньогосподарських відносин.

Слід зазначити, що характер внутрішньогосподарських відносин безпосередньо залежить від структури суб'єкта господарювання, яка затверджується уповноваженим органом управління, яким, як правило, виступає виконавчий орган суб'єкта господарювання.

Розглядаючи особливості діяльності філій, відділень і представництв, що створюються кооперативами без статусу юридичної особи, необхідно відзначити, що поняття юридичної особи визначено в статті 80 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), за якою юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку; юридична особа наділяється правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем в суді [6].

Згідно з ЦК України юридичні особи можуть створюватися лише у формі товариств, установ та інших формах,

встановлених законом. Юридична особа вважається створеною і набуває цивільної правоздатності (здатності мати права та нести обов'язки) з дня її державної реєстрації. Юридична особа може створювати відокремлені підрозділи, що розташовані поза її місцезнаходженням та здійснюють всі або частину її функцій (філії), або відокремлені підрозділи, що розташовані поза її місцезнаходженням, які здійснюють лише представництво і захист інтересів юридичної особи (представництво). При цьому філії і представництва не є юридичними особами, а тому згідно з ЦК України не можуть бути учасниками цивільних правовідносин.

Статтею 55 ГК України визначено поняття суб'єкта господарювання, а також види суб'єктів господарювання, якими є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Отже, ГК України надає більш розширений перелік юридичних осіб, порівняно з ЦК України, оскільки доповнює його державними, комунальними та іншими підприємствами.

Як зазначається в науковій літературі з господарського права, сьогодні спостерігається гостра криза концепції поділу суб'єктів майнових відносин на юридичні та фізичні особи. Багато учасників господарських відносин, безсумнівно, виходять за рамки зазначених понять (наприклад, відокремлені підрозділи підприємств, інвестиційні фонди). Господарська практика знає не тільки філії і представництва (як це передбачено ЦК України), але й, наприклад, відділення, цехи, відділи. Ці суб'єкти де-факто беруть активну участь в економічних відносинах, а тому затискання економічного різноманіття суб'єктів господарських відносин у тверді рамки традиційних цивільно-правових конструкцій (юридична або фізична особа, філія або представництво) означало б регрес і перешкоди в розвитку бізнесу [7, с. 126].

Законодавство України, що приймається останнім часом, не обмежує різновиди суб'єктів господарювання лише тим переліком суб'єктів, що визначений ЦК України і ГК України. Так, Закон України «Про інститути спільного інвестування» передбачає діяльність пайових фондів, які створюються без статусу юридичної особи і діють на підставі регламенту [8, ст. 41]. Не мають статусу юридичної особи і фонди фінансування будівництва, а також фонди операцій з нерухомістю, які створюються і діють відповідно до Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [9, ст. ст. 11, 25].

Чинне законодавство України не забороняє названим суб'єктам мати власний баланс, відокремлені рахунки в банківських установах, а відокремлені підрозділи юридичних осіб, крім цього, можуть мати ідентифікаційні коди, власні печатки та вести самостійну податкову звітність.

Окремі науковці, зокрема О.П. Подцерковний та Ю.В. Яковлев, називають такі суб'єкти економічних відносин «нетиповими» суб'єктами господарювання [7, с. 130].

Сьогодні діяльність «нетипових» суб'єктів господарювання регламентується лише на локальному рівні, шляхом затвердження юридичними особами, які їх утворили, положень, що визначають їхню компетенцію. Проте, враховуючи значну поширеність «нетипових» суб'єктів господарювання, їх активну участь в господарських відносинах та суттєвий вплив на розвиток сучасної економіки, уявляється правильним врегулювання їх статусу на законодавчому рівні.

Наприклад, публічне акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк», яке знаходиться в м. Дніпрі, має свої відокремлені філії не лише в кожному обласному центрі України, але й в Китаї та Кіпрі. Згідно з офіційними даними кількість відділень цього банку тільки в Україні вже перевищує 3 000. При цьому кожне відділення, будучи відокремленим підрозділом банку, фактично надає весь перелік банківських послуг, які надає банк як юридична особа.

У зв'язку з цим в науковій літературі висловлюються слушні пропозиції доповнити частину другої статті 55 ГК України пунктом 3 такого змісту: «філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), утворені ними для здійснення господарської діяльності», який необґрунтовано виключено Законом від 4 лютого 2005 року № 2424-IV, чим вказаних суб'єктів фактично позбавлено права бути суб'єктами господарського права [10; 11].

Необхідно також наділити «нетипових» суб'єктів господарювання господарською процесуальною дієздатністю за аналогією з Кодексом адміністративного судочинства України [12], який не обмежує можливість суб'єктів владних повноважень брати участь в адміністративних справах як відповідачів наявністю в них статусу юридичної особи. За приписами цього Кодексу відповідачем в адміністративній справі може бути будь-який орган або посадова особа, що наділені владними управлінськими функціями і здійснюють свою діяльність у сфері публічних правовідносин.

Уявляється, що законодавче врегулювання статусу «нетипових» суб'єктів господарювання та надання їм господарської процесуальної дієздатності зробить їх повноправними учасниками господарських правовідносин, відкриє їм можливість доступу до правосуддя, що, у свою чергу, буде лише сприяти розвитку економіки України.

Вважаємо, що територіально відокремлені підрозділи кооперативних організацій можна віднести до категорії «нетипових» суб'єктів господарської діяльності, які здатні виконувати більшу частину господарських повноважень материнської організації.

До окремої групи внутрішнькооперативних відносин доцільно віднести правовідносини, що виникають між членами кооперативу як суб'єктами організаційно-господарських повноважень і органами його управління та контролю.

Вказаний висновок впливає зі змісту статті 12 Закону України «Про кооперацію», якою до переліку основних прав членів кооперативу віднесено:

– право вносити пропозиції щодо поліпшення роботи кооперативу, усунення недоліків у роботі його органів управління та посадових осіб;

– право звертатися до органів управління та органів контролю за діяльністю кооперативу, посадових осіб кооперативу із запитом, пов'язаним з членством у кооперативі, діяльністю кооперативу та його посадових осіб, одержувати письмові відповіді на свої запити.

Вказаним правам членів кооперативу кореспондує обов'язок органів управління та органів контролю кооперативу не лише розглядати подані членами кооперативу пропозиції, але й вживати відповідних заходів, спрямованих на поліпшення роботи кооперативу та усунення виявлених недоліків з наступним повідомленням ініціаторів поданих пропозицій про результати їх розгляду.

Водночас до основних обов'язків членів кооперативу віднесено, зокрема, й виконання рішень органів управління кооперативу та органів контролю за діяльністю кооперативу.

Таким чином, під час вступу у відносини щодо реалізації своєї компетенції між членами кооперативних організацій, з одного боку, і органами управління та органами контролю цих організацій, з іншого боку, виникають взаємні права та обов'язки, які регулюються нормами кооперативного законодавства і статутами кооперативних організацій.

У таких правовідносинах реалізується дорадчо-інформативна і контрольна-розпорядча функції, чим в сукупності забезпечується координація відносин між членами кооперативних організацій та їхніми органами управління та органами контролю.

Зазначене дає підстави віднести групу відносин, що виникають між членами кооперативу як суб'єктами організаційно-господарських повноважень, з одного боку, і органами управління та органами контролю кооперативної організації, з іншого боку, до внутрішнькооперативних інформаційно-координаційних відносин.

Вказана група внутрішнькооперативних відносин не належить ані до організаційно-господарських відносин, оскільки обов'язковим суб'єктом цього різновиду господарських відносин повинна бути кооперативна організація як суб'єкт господарювання, а не орган управління нею, який ГК України цим статусом не наділений, ані до категорії кооперативних внутрішньогосподарських відносин, учасниками яких є структурні та відокремлені підрозділи кооперативної організації і сама кооперативна організація.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що внутрішнькооперативні відносини складаються з двох окремих груп відносин: кооперативних внутрішньогосподарських відносин, що виникають всередині кооперативної організації між структурними та відокремленими підрозділами кооперативної організації і самою кооперативною організацією, при цьому виконують узгоджувальну і забезпечувальну функції, та внутрішнькооперативних інформаційно-координаційних відносин, які належать до специфічної групи правовідносин, врегульованих нормами Закону України «Про кооперацію» і виконують дорадчо-інформативні і контрольна-розпорядчі функції.

В органічному поєднанні перелічені види внутрішнькооперативних відносин спрямовані на внутрішню координацію і забезпечення виробничої діяльності кооперативної організації як суб'єкта господарювання.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144 (зі змін. та допов.).
2. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35 (зі змін. та допов.).
3. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [кол. авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.] ; за заг. ред. В.К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
4. Господарський кодекс України: Коментар. – Х. : ТОВ «Одісей», 2004. – 848 с.
5. Теньков С.О. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України: від 16 січня 2003 р. / С.О. Теньков. – К. : А.С.К., 2004. – 720 с.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356 (зі змін. та допов.).
7. Господарське право : [підручник] / [О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх та ін.] ; за ред. О.П. Поцерковного. – 2-ге вид., доп. і перероб. –Х. : Одісей, 2012. – 640 с

8. Про інститути спільного інвестування : Закон України від 5 липня 2012 року № 5080-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 29. – Ст. 337.

9. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19 червня 2003 року № 978-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 52. – Ст. 377 (281).

10. Коверзнев В.О. Статус «нетипових» суб'єктів господарювання в чинному законодавстві України / В.О. Коверз-

нев // Економіко-правові виклики 2014 року : зб. тез доповідей III Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, 6 грудня 2013 року). – Львів, 2014. – С. 92–96.

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України від 4 лютого 2005 року № 2424-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 11. – Ст. 205.

12. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.

